

Передмова

Коли я в середині 1960-х рр. у свої тридцять з хвостиком бралася за написання свого першого науково-фантастичного роману, то написала на той час уже кілька книг, але ніколи досі не вигадувала планет. Творити світи зі слів — це справжня містерія. Сподіваюся, не буде блюзнірством сказати: кожен, хто це робив, знає, чого Єгова взяв у неділю вихідний. Озираючись на це моє перше зусилля, бачу несміливість, легковажність і vezіння новачка, — всі риси деміурга-початківця.

Коли мене просять «визначити різницю між фентезі і науковою фантастикою», я щось там белькочу, а тоді завжди переходжу до розмови про спектр, той дуже корисний спектр, в якому один колір переходить в інший. Визначення — це для граматики, а не для літератури, — кажу я, — а коробки — це для кісток. Звісно, що фентезі й наукова фантастика відрізняються, як відрізняються червона й синя барва. Вони мають різні частоти, а якщо їх змішати (на папері — я працюю на папері), виходить фіолетова, ще інша. «Світ Роканона» безумовно фіолетовий.

Я дуже мало знала про наукову фантастику, коли писала цей твір. На початку сорокових і на початку шістдесятих років я читала багато науково-фантастичної літератури, однак це й усе, що я про неї знала: прочитані мною романи й оповідання. У 1964 році мало хто знав про неї більше. Не бракувало таких, хто більше читав, існував фендом, але лишень одиниці, крім Джеймса Бліша і Деймона Найта¹, багато думали про наукову фантастику. Як я невдовзі виявила, у фензинах її оглядали, а в дуже нечисленних, — головню SFR та ASFR², — і критикували. Але поза журналами про наукову фантастику її майже не оглядали і ніколи не критикували. Її не досліджували. Її не вивчали. Не було шкіл, — у жодному значенні слова. Не було жодної теорії, тільки оцінка редакторів. Не було власної естетики. Усе це — Нова

¹ Джеймс Бенджамін Бліш (1921–1975), Деймон Френсіс Найт (1922–2002) — американські письменники-фантасти і критики НФ. (Тут і далі прим. Н. Михаловської).

² Science Fiction Review — один із найпопулярніших фензинів ХХ століття, створений у 1953 році письменником Річардом Е. Гейсом, володар 4 премій Г'юго в номінації «Найкращий фензин» (1969, 1970, 1977, 1979); Australian Science Fiction Review — австралійський фензин, створений Джоном Бенгсундом, що з перервами виходив з 1966 по 1991 роки.

Хвиля, академічні дослідження, Кларіон¹, тези, антитези, критичні журнали, теоретичні книжки, великі слова, захопливі експерименти, — було вже в певному сенсі готове на нас упасти, але ще до нас не дісталось. Чи принаймні не дісталось до мого болота. Я тільки й знала, що існує різновид журналів і книжок, який видавці відзначили міткою НФ, і саме в ту категорію мене, гнану духом часу та відчаєм, і вписали.

Так врешті-решт мене почали друкувати і вважалося, що я маю писати наукову фантастику. Як саме?

Гадаю, вже тоді могли існувати одна-дві книжки штибу «Як писати наукову фантастику», але я завжди уникала таких підручників, відколи прослухала в Гарварді курс «Творчого письма» і збагнула, що в мене алергія на «Творче письмо». «Як писати наукову фантастику? Хто його знає?» — вигукнув веселий деміург і відразу взявся це робити.

Від того часу він навчився кільком речам (якщо музи — жінки, то деміургів я вважаю чоловіками). Ми всі навчилися. І одна з них така: червоне це червоне, синє це синє, і якщо хочеш здобути червоне чи синє, не змішуй їх. У «Світі

¹ Clarion — американський шеститижневий творчий семінар з наукової фантастики і фентезі для письменників-початківців.

Роканнона» багато безладного змішування. Маємо там космічні кораблі зі швидкістю, близькою до світлової чи навіть понадсвітловою, і також маємо нашійник Брісінгамен, вітроконеї і кількох придуркуватих ангелів. Маємо напрочуд корисну одягу, звану захисним костюмом, яка оберігає від «зовнішніх тіл, екстремальних температур, радіоактивності, потрясінь і ударів помірної сили, як-от завданих мечем чи кулею», але всередині цього костюма можна за п'ять хвилин померти від браку повітря. Захисний костюм — добрий приклад ситуації, коли фентезі й наукова фантастика не перетинаються з достатньою зграбністю. Символ родом із колективного фентезі — Захисний Плащ (плащ-невидимка і т.п.), — оздоблений псевдонауковою багатослівністю та дрібною барвистого опису й представлений як чудо Технології Майбутнього. Це може бути виконано успішно й навіть тріумфально, якщо символ доволі глибокий («Машина часу» Веллса), але якщо так зроблено лише з декоративною метою чи для зручності, то це шахрайство. Призводить до деградації як символу, так і науки; плутає можливість зі ймовірністю, а в кінцевому підсумку не отримує ні того, ні іншого. Захисний костюм — це втрачений інженерний продукт, який годі знайти в жодній із моїх книжок, написаних після «Світу

Роканнона». Може, підхопили його люди, які їздять на Колісницях Богів.

Речі такого стибу — це легковажність початківця, славетна свобода невігластва. Це мій світ, в якому я можу все! От тільки, звичайно, це неможливо. Достеменно як кожне слово в реченні обмежує вибір подальших слів, через що до кінця цього речення вибір стає невеликим чи зовсім зникає, так само й (розумієте, що я маю на увазі? Сказавши «достеменно як», мушу сказати «так само й») кожне слово, речення, абзац, розділ, персонаж, опис, пряма мова, вимисел і сцена в романі визначає й обмежує решту роману, — але ні, я не закінчу цього речення, як сподівалася, бо моє порівняння неточне: висловлене речення діє тільки в часі, тимчасом як роман, не задуманий і не висловлений за одним замахом, діє в обох напрямках, вперед і назад. Початок має на увазі кінець, а кінець — початок. (Це не цикл, не кругова структура. Існують чудові твори такої структури — «Поминки за Фіннеганом», «Веселка тяжіння», «Далгрєн¹», — але якби всі романи досягли циклічності чи навіть спробували до неї наблизитися, читачі цих романів збунтувалися б і мали б слухність. Звичайний нормальний ро-

¹ Романи Джеймса Джойса, Томаса Пінчона та Семюела Ділейні відповідно.

ман починається в одному «місці» й закінчується деінде, відповідно до зразка — лінії, зигзагу, спіралі, подорожі, траєкторії, — який має те, чого бракує колу попри всю його досконалість: напрямок). Кожна частина надає форми кожній іншій частині. Тож навіть у науковій фантастиці вся ця чудова свобода вигадування світів, істот, статей і пристроїв дивним чином зазнає обмежень із приблизно дванадцятої сторінки рукопису. Мусите мати певність, що всі вигадані вами речі, навіть якщо ви ще не згадували про них чи й узагалі про них не думали, триматимуться купи; бо інакше кожна з них виступатиме окремо. На жаль, разом зі збільшенням свободи збільшуються й обов'язки.

Що ж до несміливості, про яку я згадувала, надмірної обережності в дослідженні свого чудесного світу нового, то вона ось у чому: хоча я вислала свого героя Роканнона у невідомість беззахисним (наприкінці він втрачає-таки свій захисний костюм), сама я схильна була сховатися у тому, що справді-добре-відоме. Наприклад, моє використання скандинавської міфології: мені забракло відваги, що приходить із досвідом і закликає: «Вперед, твори свій власний клятий міф, він все одно виявиться одним із Древніх міфів». Замість черпати зі власної підсвідомості, я позичала з легенди. В даному випадку це не мало

особливого значення, позаяк іще не навчившись читати, я слухала скандинавські міфи, пізніше читала й перечитувала «Дітей Одіна» та Старшу й Молодшу Едду, так що під впливом цих міфів формувалася моя свідомість і підсвідомість (тому я ненавиджу Вагнера). Насправді я не шкодую через запозичення у скандинавів, їм це напевне не нашкодило; а втім, Одін у захисному костюмі — це трохи по-дурному. А ще запозичення пішло на шкоду пробному дослідженню моєї особистої міфології, яку започаткувала ця книжка. Тож Роканнон був значно відважнішим від мене. Чудово знав, що він не Одін, а просто частка мене, і що моїм завданням є просуватися до спільного, колективного підґрунтя міфів, коренів, джерел, — дорогою, яку прокладає не хто інший, як я. Це єдиний спосіб дістатися туди.

Несміливість, знову ж таки, у заселенні мого світу. Ельфи і гноми. Герої і слуги. Феодалізм із домінацією чоловіків. Фантастичний бронзовий вік меча і магії. Ліга Всіх Світів. Я ще не знала тоді, що наука в моїх фантастичних творах стосуватиметься головно суспільних наук, психології, антропології, історії тощо, а я муситиму вигадати, як усе це використати, і тяжко над цим напрацюватися, бо ніхто інший у цій царині багато ще не зробив. Я просто взяла те, що було під руками,

надсвітловий рушій та бронзовий вік, і використала їх без особливих роздумів, залишивши відвагу справжнього винахідництва для суцільних фантазій — Крилатих Істот, вітроконеї, к'ємгрір. Менше відваги — більше радості, але з часом я майже це втратила. Неможливо зберегти все.

Сподіваюся, це не зрозуміють так, наче я прискіплююся до книжки, або, ще гірше, намагаюся відвернути критику, випереджаючи її; це дуже слизький прийомчик у мистецтві Літературної Самооборони. Я люблю цю книжку. Перефразовуючи Більбо, мені подобається більше половини її приблизно удвічі більше, ніж вона цього заслуговує. Я напевне не змогла б написати таку історію тепер, але можу перечитати, а тринадцятилітня дистанція дозволяє мені спокійно розглядати, що в ній не дуже, а що добре, — к'ємгрір, наприклад, Семлі, деякі речі, сказані Кїю, а ще лісова ущелина поблизу водоспаду, де вони стали табором. І форма її добра.

Прагну висловити свою сердечну радість через те, що у цьому виданні зникли давні типографічні помилки, сила яких була в першому виданні, а відтоді вони ще й намножилися як миші-піщанки. Одна з них — Глинориби замість Глинолюди — була навіть перекладена французькою мовою. Глинолюди стали милозвучними

Argiliérs¹, але помилково написано «видовбані Глинорібами» стало «ces poissons d'argilière qui fouissaient le sol²». Я вважаю це найвищим триумфом французького здорового глузду на службі чистого безумства. У цьому виданні можуть з'явитися хибодруки, але я нетерпляче їх чекаю. Зрештою, якщо трохи пощастить, вони будуть новими³.

¹ Глиняними (франц.)

² Глиняними рибами, які зарилися в землю (франц.)

³ Авторка не помилилася: французьке слово Argiliérs, глиняні, надрукували як Argiliens, що наробило багато клопотів при новому перекладі.

Пролог.

Нашийник

Як відокремити легенду від факту, оповідаючи про світи, розділені багатьма роками? Про планети без імені, звані їхніми мешканцями просто «Світом», планети без історії, де минуле є цариною міту? Де дослідник, повертаючись, дізнається, що його власні вчинки кільькалітньої давнини стали діяннями бога. Наші світлошвидкісні кораблі, наче мости, з'єднують між собою два береги часової ущелини, наповненої безрозсудною темрявою, в якій, подібно до бур'яну, проростає все непевне і зміщене.

Коли намагаєшся розповісти історію чоловіка, звичайного науковця Ліги, який не так давно, кілька років тому, вирушив до такого безіменного, напіввідкритого світу, почувасься наче археолог серед тисячолітніх руїн, нині ледь помітних за густою плутаниною листя, квітів, гілок та лози, раптово опинившись перед виразною геометрією колеса чи відполірованого наріжного каменю. Так, наче ти увійшов крізь освітлений сонцем прохід до звичайного приміщення, а знайшов усе-

редині темряву, неймовірне мерехтіння полум'я, блиск самоцвіту, ледь уловимий рух жіночої руки.

Як відокремити факт од легенди, одну правду від іншої правди?

Крізь історію Роканнона, ненадовго зблиснучи синім сяйвом, повертається коштовність. Отож, почнімо з неї!

Галактичний Регіон 8, номер 62, Фомальгаут II

Високорозумні форми життя: Контактні Види:

Вид I

А) Гдеміар (одн. Гдем): Високорозумні, цілковито людиноподібні, нічний спосіб життя, троглодити, зріст 120-135 см, шкіра світла, волосся на голові темне. На момент контакту ці мешканці печер мали жорстко стратифіковане олігархічне урбаністичне суспільство, модифіковане частковою телепатією в межах колонії, та технологічно орієнтовану культуру Ранньої Сталі. Упродовж Місії Ліги в 252-254 роках технологічне зростання до Індустріального Рівня, п. С. У 254 році олігархам округу Кирієнберег було подаровано Автоматичний Космічний Корабель (до Нової Південної Джорджії та назад). Статус С' (С штрих).

Б) Фііа (одн. Фіан): Високорозумні, цілковито людиноподібні, денний спосіб життя, сер. зріст 130 см, особи, яких вдалося помітити, загалом світлошкірі та світловолосі. Впродовж нетривалих контактів були виявлені сільські та пастуші спільноти, часткова телепатія в межах колонії, також деякі ознаки короткодистанційного телекінезу. Раса видається атехнологічною, ухиляється від контактів, культурні моделі мінімалістичні та неусталені. Наразі неоподатковані. Статус Е? (Е під запитанням).

Вид II

Ліуар (одн. Ліу): Високорозумні, денний спосіб життя, сер. зріст близько 170 см, цей вид населяє фортеці/села, суспільство кланово-ієрархічне, технологічний розвиток зупинився (Бронза), культура феодално-героїчна. Увага: наявний горизонтальний соціальний поділ на дві псевдораси: а) Ольгіор, «середньорослі», світлошкірі та темноволосі; б) Ангіар, «князі», «пани» або «володарі», дуже високі, шкіра темна, волосся жовте...

— Як у неї, — сказав Роканнон, зиркнувши у «СТИСЛИЙ КИШЕНЬКОВИЙ ДОВІДНИК РОЗУМНИХ ФОРМ ЖИТТЯ», а потім на дуже

високу темношкіру жовтоволосу жінку посеред довгої музейної зали. Увінчана сяйвом волосся, жінка стояла нерухомо і прямо, розглядаючи щось на стенді. Її обступили четверо метушливих непривабливих карликів.

— Я не знав, що на Фомальгауті II стільки народів, окрім трогів, — сказав Кето, куратор.

— Я теж. Тут перелічені навіть якісь «Непідтверджені» види, безпосередніх контактів з ними не було. Схоже, настав час місії, яка б ретельніше оглянула цю місцевість. Добре, тепер ми принаймні знаємо, *що* вона за одна.

— Хотів би я дізнатися, *хто* вона.

Вона походила з древнього роду, була нащадком перших королів ангіар, і, попри теперішню вбогість, її волосся сяяло чистим незносимим золотом її спадку. Маленькі фіїа кланялися, коли вона минала їх, навіть тоді, як вона була босоногою дитиною, що бігала полями, а світла та вогненна комета її волосся яскравіла, розмаяна неспокійними вітрами Кирієну.

Була зовсім юною, коли Даргал Галланський побачив її, позалицявся, освідчився і забрав із розбитих веж та пронизаних протягом зал її дитинства до власного високого дому. У Галлані на схилі гори теж не було жодного комфорту, хоча ве-

лич іще зоставалася. Вікна без скла, гола кам'яна підлога; в холоднорік можна було, прокинувшись, побачити в кімнаті під кожним вікном довгі низькі замети навіяного за ніч снігу. Новопошлюблена жона Даргала ставала вузькими босими ногами на засніжену підлогу, заплітала полум'я свого волосся і сміялася до молодого мужа у срібному дзеркалі, що висіло в їхній кімнаті. Це дзеркало, а ще весільна сукня його матері, вишита тисячею крихитних блискіток, — оце й усе його багатство. Деякі менш значні члени Даргалового роду досі володіли скринями оксамитного одягу, меблями з позолоченого дерева, срібною упряжжю для їхніх коней, обладунком та прикрашеними сріблом мечами, клейнодами і коштовними прикрасами — на ці останні заздиро поглядала Даргалова жона, озираючись на саджений самоцвітами брашлет чи золоту брошку; навіть тоді, коли власниця прикраси чемно пропускала її вперед, віддаючи належну пошану її народженню та шлюбу.

Даргал та його дружина Семлі на Бенкеті сиділи четвертими від Високого Столу Галлану, настільки близько до Владаря Галлану, що старий князь часто власноруч наливав Семлі вина і розмовляв про полювання зі своїм небожем і спадкоємцем Даргалом, дивлячись на молоду пару із тужною любов'ю — не мав-бо вже ніяких на-

дій на краще майбуття. Надія рідко приходила до ангіар Галлану та й до всіх мешканців західних земель, відколи з'явилися Зоревладці зі своїми домами, що підплигували на вогненних стовпах, і своєю грізною зброєю, яка зрівнювала гори із землею. Вони порушили всі старі звичаї, заборонили давні війни, а навіть змусили платити їм данину. Ангіар вважали це страшною ганьбою, хоча сума й була невеликою. Данина призначалася для війни, що її Зоревладці мали вести з якимсь дивним ворогом десь у порожнечі між зірками, наприкінці часів. «Ця війна буде й вашою», — казали вони. Але вже цілі покоління ангіар сиділи у своїх бенкетних залах у ганебній бездіяльності, спостерігаючи, як їхні подвійні мечі іржавіють, їхні сини ростуть, ніколи не завдаючи ударів у битвах, а їхні доньки мусять одружуватись із бідняками, навіть із середньорослими, бо не мають здобутого у геройських набігах приданого, щоб привернути до себе шляхетного мужа. Обличчя Владаря Галлану було зажуреним, коли він дивився на ясноволосу пару і слухав їхній сміх, тимчасом як вони удвох пили терпке вино і жартували у холодній зруйнованій гордовитій фортеці їхньої раси.

Обличчя Семлі застигало, коли вона поглядала вниз у залу і бачила на сидіннях, далеко

нижчих за її власне, навіть серед напівкровних та середньорослих, блиск і сяйво коштовного каміння на білій шкірі та чорному волоссі. Сама вона не принесла мужеві жодного посагу, навіть срібної шпильки. Сукню з тисячею блискіток сховала у скриню до дня весілля доньки, якщо судилася їй донька.

І це й була донька, вони назвали її Гальдре. Коли пух на її коричневій голівці подовшав, то заблищав незносимим золотом, спадщиною шляхетних поколінь, єдиним золотом, яким вона будь-коли володітиме.

Семлі не казала чоловікові, що її гризе. Попри всю лагідність, Даргал у своїй твердій княжій гордині мав лише зневагу до заздрості та суєтних бажань, і вона боялася його презирства. Зате розмовляла із Даргаловою сестрою Даросою.

— Колись моя сім'я мала великий скарб, — розповідала. — Це був нашійник, ланцюжок зі щирого золота, а посередині синій камінь-самоцвіт — сапфір?

Даросса, сміючись, похитала головою: теж не була певна назви каменю. Був кінець тепло-року, як Північні ангіар називали літо свого восьмисотденного року, починаючи цикл заново від кожного рівнодення. Семлі вважала цей календар чудернацьким, придатним лише для розрахунків

середньорослих. Її сім'я вигасала, але була старшою та чистішої крові, ніж у будь-кого з тих північно-західних скоробагатьків, які надто легко змішувалися з ольгїор.

Вони із Даросою сиділи на кам'яній лаві під вікном, грїючись на сонці, високо у Великій Вежі, де мешкала старша із жінок. Овдовівши замолоду, бездітна Даросса вийшла заміж удруге за князя Галланського, брата її батька. Оскільки це був шлюб між родичами і другий для них обох, вона не називалася княгинєю Галланською. Колись цей титул носитиме Семлі. Але Даросса сиділа поруч зі старим князем на Високому Столі та разом із ним правила його володіннями. Старша за свого брата Даргала, вона любила його молоденьку дружину і безтямно захоплювалася яскравоволосою маленькою Гальдре.

— За нього було заплачено, — вела далі Семлі, — усіма тими грїшми, які здобув мій предок Лейнен, завоювавши Південні Лени, — лише подумати, всі гроші зі всього королівства за один клейнод! Ох, він би затьмарив своїм сяйвом геть усе в Галлані, навіть ті діаманти завбільшки як яйця птаха кооб, що їх носить твоя кривнячка Иссар. Такий прегарний був, що дістав власне ім'я, його назвали «Оком моря». Цей нашійник носила моя прабабка.

Далекий нащадок Берена і Лутієн потрапив до Валінору й випрохав порятунок для свого світу, поневоленого силами зла. Далекий нащадок Аґата й Ролері прилетів на Землю, поневолену силами зла. Але це вже геть інша історія, і ви її прочитаєте.

Наталія Михаловська

Зміст

Передмова	3
Пролог. Нашийник	12
Частина перша. Зоревладець	50
Частина друга. Мандрівник	147
Епілог	221
Начерки на полях перекладів «Світу Роканнона» та «Планети вигнання» (<i>Наталія Михаловська</i>)	224